

Posudek oponenta disertační práce Štěpána Drahokoupila
“Od občanské k politické participaci: nestranické politické subjekty
v komunální politice v kontextu antistranických postojů,
nepolitické politiky a kartelizace politických stran”
předkládané v roce 2019 na Ústavu politologie FF UK

I. Stručná charakteristika práce

Posuzovaná disertační práce Štěpána Drahokoupila se zabývá v současnosti velmi aktuální problematikou propojenosti občanské a politické participace na lokální úrovni politiky v ČR se specifickým zaměřením na motivy a formy proměny občanských aktivistů v „nezávislé“ komunální politice. Dané téma autor práce dává do souvislosti s protistranickými postoji, generačním rozporem a kartelizační tendencí etablovaných politických stran a na základě analýzy vybraného vzorku českých statutárních měst příslušné projevy v jejich politických prostředích zkoumá.

II. Stručné celkové zhodnocení práce

Disertační práci kolegy Drahokoupila – i přes několik věcných a formálních připomínek, které uvádím níže – považuji za zdařilou a potenciálně úspěšně obhajitelnou. Autor prokázal dobré teoretické znalosti daného oboru a tvůrčí analytické i syntetické schopnosti v případě samostatné výzkumné práce. Za přínosné považuji zejména získané poznatky z poctivě provedeného kvalitativního výzkumu, které autor odpovídajícím způsobem interpretoval a dospěl tak k relevantním závěrům, čímž naplnil stanovený cíl práce.

III. Podrobné zhodnocení práce a jejích jednotlivých aspektů

Cíl práce, jeho formulace a naplnění. Cíl práce je neobvykle formulovaný hned v úvodu práce (což však nepovažuji za vadu) a zní následovně: „...popsat cesty do politiky, které začínají v oblasti spolkové, komunitní a aktivistické a jak se tyto cesty transformují do kandidatur do komunálních zastupitelstev.“ (str. 8). Přestože část práce obsahující výsledky proběhlého výzkumu je převážně deskriptivní, autor ve skutečnosti svá zjištění analyzuje a vyvozuje z nich určité závěry. Následně autor rozvádí cíl práce uvedením dvou vlastních tezí, na základě kterých byl svým způsobem postaven empirický výzkum a také struktura textu. Vzhledem k předpokládanému vědeckému charakteru disertační práce by pravděpodobně bylo příhodnější dané teze formulovat jako hypotézy. Jedná se nicméně jen o formální připomínku, jelikož samotné teze dostatečně vysvětlují postup řešení. Navíc určité další dílčí hypotézy jsou uvedeny dále v práci (např. o kontinuálně se zvyšující voličské podpoře nestranických politických subjektů a o inverzním vztahu výše jejich volebních výsledků a velikosti obcí – str. 78) a odpovídajícím způsobem ověřovány. Cíl práce, jak si ho autor stanovil (viz výše), tak byl dle mého mínění jednoznačně splněn.

Struktura práce a přehlednost členění práce. Práci lze v podstatě rozdělit na dvě části. První část (kapitola 1 až 3) představuje teoretická východiska, na základě kterých je postaven design empirického výzkumu, jehož výsledky (zejména vícepřípadová studie) tvoří druhou část práce (část kapitoly 3 a především kapitola 4). Struktura práce je logická, i když by její přehlednosti možná neškodilo jednotlivé kapitoly a podkapitoly výrazněji odlišit.

Teoretické zázemí a argumentační schopnost autora. V teoretické části práce se autor v souladu s hlavním tématem práce zabývá problematikou antistranictví, občanské

a politické participace a charakteristickými atributy stranictví na české komunální úrovni. Výběr a rozsah odborné literatury a vědeckých studií je odpovídající charakteru práce. Kromě české literatury autor použil i řadu relevantních zahraničních publikací. Možná jen u tématu kartelizace stran by bylo bývalo vhodné zahrnout i některou ze studií Michala Klímy a u tématu občanské společnosti jsem velmi postrádal alespoň některou z publikací Karla B. Müllera – jeho poslední studie, která by pro téma posuzované práce byla velice přínosná, sice vyšla až ke konci roku 2018, tedy těsně před odevzdáním práce, nicméně některé části byly již dříve publikovány ve formě odborných článků v několika vědeckých periodikách. Na každý pád komparace a kritika zahrnutých teorií je korektní, jejich aplikace na výsledky výzkumu je ovšem dílčí a v některých případech poněkud strohá. Výklad a argumentace autora jsou však srozumitelné a jasně směřují k cíli práce.

Metodika výzkumu. Autor standardně zvolil kombinaci kvantitativního a kvalitativního přístupu ke zkoumání předmětu výzkumu. Velmi pozitivně hodnotím, že se autor zaměřil na zkoumání veřejné sféry a politických prostředí statutárních měst, jelikož převážná většina podobných výzkumů se věnuje spíše menším městům a obcím.

V rámci kvantitativního výzkumu jsou nejprve rozebírány celkové výsledky komunálních voleb ve všech statutárních městech od roku 1998 a následně podrobněji analyzovány volební výsledky v pěti statutárních městech, ve kterých působí politické subjekty zahrnuté do výzkumného vzorku pro kvalitativní výzkum.

Vzhledem k tomu, že téma práce se týká „nestraničských politických subjektů“, jejichž definice je na komunální úrovni politiky z mnoha důvodů poměrně složitá (což autor dokládá rozbořením různých studií jiných badatelů v teoretické části práce), autor – inspirován definicí lokálních nezávislých politických subjektů M. Reiser – přichází s vlastní kategorizací volebních stran dle míry nezávislosti na politických stranách a míry jejich geografického působení (lokální, regionální či celostátní). Kromě nezávislých kandidátů a jejich sdružení je tak v práci za „nestraničský politický subjekt“ považována i předvolební koalice místního uskupení s minoritně zastoupenou celostátně působící politickou stranou či lokálně (příp. regionálně) působící politická strana. Otázkou je, zda by nebylo snadnější se pro účely dané definice zaměřit na politickou příslušnost samotných kandidátů na dotčených kandidátních listinách, nicméně autor sám uvádí některé případy, kdy by podobný postup mohl vést ke zavádějícím výsledkům. Vzhledem ke složitosti fenoménu politické nezávislosti v české komunální politice tak lze autorovu argumentaci a postup považovat za korektní.

Poněkud problematické se naopak zdá být, že z kvantitativního výzkumu byly vyřazeny politické subjekty, jejichž volební výsledek byl nižší než 5% hranice volební klausule. Autorova argumentace (viz 3. odst. na str. 10) je dle mého názoru mírně inkonzistentní. Na jednu stranu uvádí, že oproti procentům získaných mandátů je u volebních stran vhodnější sledovat podíly hlasů, jelikož se tak odhalí skutečná podpora obou typů politických subjektů ze strany veřejnosti. S tím lze bezesporu souhlasit. Na druhou stranu však vyřazuje zmíněné neúspěšné volební strany, jelikož se jedná o „zcela marginální“ politická uskupení. Zde by pak možná bylo bývalo vhodnější používat právě podíly mandátů, jelikož výsledná interpretace výsledků by byla prakticky stejná, což ostatně dokazuje případ brněnských voleb 2018, ve kterých zkoumaný nestraničský subjekt „Žít Brno“ sice nezískal mandát, ale přesto nezanedbatelných 4% hlasů. Řešením by pravděpodobně mohlo být i snížení dané hranice (např. na 1-3%), jak se to používá u jiných podobných studií, jelikož se tím vyřadí opravdu marginální strany, které nemají a nejspíš ani v budoucnu nebudou mít skutečnou šanci na získání mandátu. Současně by se tak dosáhlo přesnějšího výsledku, co se narůstající podpory nestraničských politických subjektů v souvislosti s antistraničským sentimentem týče. Na obranu autora je třeba uvést, že se zvolenou metodou autor pracuje koherentně ve všech zkoumaných případech a jeho interpretace výsledků tak vesměs odpovídá její logice.

Podstatně větší výtka by se týkala samotných výpočtů podílů (resp. procent) voličské podpory definovaných dvou typů politických subjektů (politické strany vs. místní uskupení). Následováním stejného postupu jsem totiž občas došel k odlišným výsledkům než autor. Podle všech indicií se obávám, že autor místo skutečných podílů získaných hlasů používal přepočítaná procenta platných hlasů, která volební komise používají pro zjištění, zda strana s menším počtem kandidátů na kandidátní listině překročila požadovanou 5% volební klausuli. Kombinace panašování, vícenásobného počtu hlasů voličů, odlišného počtu kandidátů na kandidátních listinách a nemožnost kumulace hlasů by totiž mohla vést k diskriminaci plně neobsazených kandidátních listin (k té dochází stejně, ale až v další fázi přepočtu hlasů na mandáty) – proto se v případě komunálních voleb volební klausule přepočítává pro každou stranu zvlášť. Přepočtené procento platných hlasů tudíž představuje procento volebního zisku strany z přepočteného základu, který se vypočte vynásobením počtu kandidátů dané strany celkovým počtem hlasů připadajícím na jednoho voleného zastupitele. Jestliže všechny kandidující strany mají plně obsazené kandidátní listiny, pak přepočtené procento hlasů souhlasí s volebním výsledkem strany. V opačném případě se daná procenta mohou lišit; v případě menšího počtu kandidátů i velmi výrazně. Používáním přepočtených procent se pak dochází ke zcela zkresleným výsledkům, což je nejmarkantnější v případě Mnichova Hradiště, kde v případě voleb v roce 2002 a 2006 součet procent hlasů pro politické strany a místní uskupení překračují 100% (viz tabulku 29 na str. 122).

Do kvalitativního výzkumu (dle přesně stanovených kritérií) bylo zařazeno pět úspěšných nestraničských politických uskupení, jejichž kandidatura byla iniciována ze strany veřejnosti, resp. organizacemi působícími v rámci místní občanské společnosti. Autor provedl 32 polostrukturovaných rozhovorů (převážně s reprezentanty zkoumaných politických subjektů), které byly v souladu s cílem práce zaměřeny na zjištění vývoje místní politické situace, která vedla daná uskupení ke kandidatuře ve volbách do místních zastupitelstev. Menší výtka by se týkala absence jejich přepisů či alespoň scénáře rozhovorů v přílohách práce. Vzhledem k tomu, že některé údaje o respondentech byly anonymizovány, předpokládám, že neuvádění přepisů rozhovorů bylo podmínkou souhlasu s provedením rozhovorů, tudíž to nepovažuji za vadu. Je škoda, že autor neprovedl rozhovory i s některými politickými reprezentanty protistrany, jelikož by tak mohl získat pohled na danou problematiku i z jiné perspektivy a taktéž případné argumenty pro tvrzení o kartelizační tendenci politických stran. Nejedná se však o výtku, protože by to již evidentně bylo nad rámec vytčeného výzkumného záměru.

Práce s prameny. Autor pracuje jak se sekundárními, tak i primárními prameny. Kromě odborné literatury, vědeckých studií a dat z vlastního výzkumu autor využívá např. informace z místních a regionálních periodik, zápisy z jednání zastupitelských orgánů, data z volebního serveru ČSÚ či tiskové zprávy CVVM. Se všemi zdroji víceméně pracuje metodicky správně (viz výše), nicméně určitá výtka by se vztahovala ke způsobu, formě a množství používaných přímých citací. Domnívám se, že někdy je (v zájmu čtivosti textu) vhodnější využít parafráze, případně citaci použít, avšak s vhodným uvedením a jen pro podporu interpretace či argumentace; nikoli začínat větu přímou citací a interpretaci tak ponechat na čtenáři.

Citací a poznámkový aparát. Pro odkazování na odbornou literaturu a další zdroje autor zvolil způsob odkazování v poznámkách pod čarou a v zásadě je používá korektně (někdy je rok vydání publikace uváděn za jmény autorů, jindy za vydavatelstvím, jen výjimečně odkazy na zdroje chybí). Samotné poznámky pod čarou, které by text uváděly do souvislostí či jej rozšiřovaly, jsou používány sporadicky.

Formální úroveň práce. Text splňuje standardní náležitosti kladené na formální úpravu odborných prací, nicméně grafická úprava tabulek je poněkud minimalistická a v zájmu

přehlednosti by si jistě byla zasloužila větší pečlivost. Jazyková a stylistická úroveň textu je v zásadě adekvátní, nicméně text obsahuje velké množství překlepů.

Vlastní přínos. V rámci kvantitativního výzkumu autor v podstatě ověřil obecná tvrzení o nárůstu voličské podpory nestraničských politických subjektů a o nepřímé úměře mezi jejich podporou a velikostí kategorií příslušné obce. Pozoruhodné je, že stejná ‚pravidla‘ dle autorových zjištění platí i v případě největších měst ČR. Autor také přichází s vlastní typologií volebních stran dle dvou kritérií: míry jejich závislosti na politických stranách a geografické působnosti. Pro účely autorova výzkumu je daná kategorizace bezesporu vhodná. Vzhledem k náročnosti operacionalizace (zvláště v případě prvního kritéria) by pak otázkou pro případný další výzkum mohlo být, zda jí lze aplikovat i na větší výzkumný vzorek. Za nejprínosnější považuji závěry z empirického výzkumu, který byl zaměřen na pět nestraničských politických uskupení v odlišných statutárních městech. Prakticky všechny případy vykazují velmi podobné atributy, co se týče motivů kandidatury, míry propojenosti s místní občanskou společností i charakteristik jednotlivých reprezentantů. Autor tak přináší důkazy o jevu, jehož existenci potvrzují závěry podobných nedávných studií, avšak v jeho případě z odlišného a poměrně originálního úhlu pohledu.

IV. Dotazy k obhajobě

Může být – dle vašeho názoru a zkušenosti – občanský aktivista současně i politikem? V jakých situacích může docházet ke střetu činností či zájmů obou rolí, případně ke kompromitaci některé z nich (v případě volby „dvoukolejné strategie“, o které píšete ve své práci)?

Podle jakých indicií jste v případě Brna a Prahy 10 došel k závěru, že u hlavních politických aktérů jsou patrné prvky kartelizace stran? Je možná uvažovat o aplikaci teorie kartelové strany i v případě místních uskupení a proč?

Vyberte některý z výzkumů věnující se stejnému tématu a porovnejte jeho závěry s vašimi zjištěními.

V. Závěr

Předložená disertační práce splňuje požadavky kladené na disertační práci, a proto ji doporučuji k obhajobě a předběžně ji klasifikuji jako prospěl.

V Praze dne 5. srpna 2019

Václav Bubeníček, Ph.D.